

МИЛОРАД В. ТОДОРОВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ С ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ПСИХОЛОГИЈУ

МЕСТО ПСИХОТЕРАПИЈЕ У ПОМЕРАЊУ ПСИХОЛОГИЈЕ КА КОГНИТИВИЗМУ²

САЖЕТАК. Настојање психологије да нас учини свеснијим наше сопствене природе доминантно, ако не и искључиво, се реализује кроз психотерапију. Психотерапија као *praxis* психологије, која само следи психолошку теорију и без ње тешко да се може тако звати, умногоме је зависна од владајућих друштвених кретања и доминантног облика патологије који се у њима јављају. То што теоријски видови многих облика патологије нису до краја схваћени не дају право за одустајање од трагања за несвесним силама које одређују субјект. Доминирајуће тенденције у данашњој психологији не само да не иду на руку психотерапији, већ су директно усмерене против ње. Барем против оне психотерапије која полази од расцепљеног субјекта, унутрашњег простора на којем су телесне и перцептивне сензације, морална правила, расположења депресије и све остало што зовемо „менталним”. Велика опасност која се наднела над делатност психотерапије долази од стране и фармакологије и когнитивизама (лат. *cognitio* – „сазнање”) и интелектуалне душе. Изједначавање духа и мозга чини психотерапију непотребном у односу на фармакологију чија моћ утицаја на свако одступање и сваку патњу постаје одлучујућа. То што се у самој психологији скраћује дуги и неизвесан пут спознаје менталног на начин који не одговара природи „психичког” чини се да је замењен оним настојањима која су заокупљена само питањем науке. То што не постоји свеобухватна теорија осећања

¹ misotodorovic@yahoo.com

² Рад је резултат истраживања у оквиру научно-истраживачког пројекта ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је примљен 19. јануара 2015, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 19. маја 2015.

не може бити решено когнитивизмом који је супротан емоционалном. Рортијев цинизам према таквим настојањима која истичу да је дух исто што и мозак и што подразумева да се теореме и симфоније излучују на исти начин на који слезена излучује тамне телесне сокове (Rorty 1990, стр. 54) озбиљно упозорава психологију на то што је уместо бића које поседује дух, који се разликује од „физичког тела”, „материје”, централног нервног система, дошло до изједначавања самог духа са овим предметом изучавања позитивистичких наука. Свест, којој се окреће психологија, постаје бескрајна, а непросторност, односно поседовање неког непросторног тела или елемената скоро да нестане. Најспорнија последица тога састоји се у томе да поседовање унутрашњег живота није релевантно за разум. Динамска психологија је на удару оних који је желе заменити хемијским лечењем, које је ефикасније од психотерапије јер погађа церебралне узроке раздора и патње. Страст, смрт, лудило, несвесно, сексуалност, објектни односи, који обликују сваку субјективност, у таквој психологији ће бити проглашени вишком или ће се, попут досадашњих искустава, преводити на језик нове психолошке школе. Међутим, од опстанка несвесног у психолошкој теорији, јединственој психолошкој теорији, зависиће живот психотерапије и могућност да човек, ослобађајући се самообмана, успе доћи до своје слободе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: (не)потребна психотерапија, когнитивизам, фармакологија, субјект, несвесно, знак-дијагноза-лечење.

У свакој науци, па и у науци о души, опстају неспорне истине, појављују се нове, било као измена старих истина или као потпуно нова открића. Смисао нових истина није ништа друго до само време у коме оне требају издржати проверу у самој пракси. Такву проверу психологија као наука о души тражи и кроз свој *praxis* (дијагностику и психотерапију) и настојања да буде уврштена у корпус природних наука. Са овим другим моментом – њеним укључењем у природну науку – психологија има велики проблем због кога је, чини се, спремна жртвовати велики део свог простора (предмета). Зато што је тај 'жртвовани' део истовремено најпсихолошкија област психологије, стога остаје велики проблем и за њену научност и њену истину. Психологија као наука о души, уосталом као и свака друга наука, ослања се на ознаке „истинито” и „неистинито”, чије значење добија унутар пропозицијске или симболичке логике: њена вредност је разумљива само унутар њеног подручја, подручја одређеног том науком. Како се, нажалост, не може говорити о постојању јединствене науке о души, већ о наукама о души то се и вредност сваке од њих одре-

ђује њима самима. Тој ненаучној позицији у научном дискурсу погодује и то што су „истинито” и „неистинито” једноставне вредности, као плус и минус, 0 и 1 које имају улогу искључиво у посебном контексту. Јасно је да те ознаке, најкраће речено, и немају независну ваљаност. Будући да је немогуће наћи заједнички језик између психоаналитичке и бихевиоралне, егзистенцијалистичке и организмистичке или гешталтистичке психологије, да се и не спомињу оне „теорије” које тешко да могу и претендовати на назив теорија, појам и старих и нових истина остаће, због јако дубоких ровова, заувек споран. На чему онда да психологија заснива своју релевантност и научност? Можда на томе да ће независна вредност (психолошке) Истине доћи само од других дисциплина, као што су поезија и књижевност, религија или филозофија.

Колико је психологија које могу рећи да се баве субјектом? Изван психоаналитичке тешко би се могло то приписати некој другој теорији. Све друге се баве само свесним картезијанским субјектом, оним субјектом који је господар својих властитих мисли и чије је мишљење корелативно његовом постојању. Оне, за разлику од филозофије, књижевности или уметности, не узимају у обзир *расцељени субјект* за којег важи она сјајна Лаканова формула „Ја сам тамо где не мислим” и „Мислим тамо где нисам” (Fink, 2009, стр. 159). Тиме све те психологије које полазе од картезијанског субјекта добијају могућност да буду укључене у „науку”, али у њу не могу увести и све психичко, поготово не оно 'несвесно психичко'. Психоаналитичка психологија би морала променити и субјект и објект, што ће рећи све, да би могла са другим, „научнијим” психологијама, склоним квантификацији и математизацији, односно методама природних наука, ући у подручје науке. Да ли се може жртвовати онај део психичког који се веже за расцепљени субјект зарад „научности”? Наука би морала да води рачуна о специфичностима *психолошког објекта* као и о томе да се психологија не може угурати у науку схваћену на начин позитивне науке, без ампутирања њених најзначајнијих делова. Психоаналитичкој психологији је запала дужност да чува те области за психологију, чекајући време када ће се сама наука и њени критерији променити. Психоанализа и даље мора да се бави оним што доводи у питање самопотврђујућу природу сопствених аксиома: *реалним*, немогућим, оним што не функционише. А оно може да се види и схвати једино у психотерапији.

Психотерапија као *praxis* психологије можда и може себи дозволити да се са субјектовом патњом носи на различите начине или различитим приступом – којих има безброј – под условом ако, следећи теорију о души, каже на који ће се начин тим поступком захватити неки проблем и зашто тај а не неки други поступак. Као реализација теорије о 'психичком' психотерапија би требало да има циљ који би водио промени личности од њене блокираности до слободе. Стога није ни чудо што се таква промена која је доводила до слободе у психоанализи, почев од Шандора Радоа (Sandor Rado), Ханса Сакса (Hanns Sachs) па све до Франца Александра (Franz Alexander) и Џејмса Стречија (James Strachey), везала за трансформацију пацијентовог *суйереја* или Гловеровог (Edward Glover) ослобађања од нагонских деривата против којих су се подизале одбране, или Нунберговог (Hermann Nunberg) појачавањем синтетичке функције *еја*, или Фенихелове (Otto Fenichel) модификације лоше прилагођених одбрана од нагонских сила које се мењају другим, боље прилагођеним. У свима је заправо јединствени циљ: слобода субјекта.

Психотерапија, којом се стиже до слободе, било кроз промену суперега или кроз унутрашње промене, до слободе с оне стране самоодмане, јесте нешто најбоље што је човек себи могао да подари. Улазак у терапију носи велику могућност да се у себи нађе субјект несвесног, односно оног подручја које неки, што наравно није исто, радије зову „не – свесно”. Ентитет који субјект сазнаје у терапији – преко терапеута којег овлашћује да заступа симптом – јесте онај који не зна (и не жели да зна). Јасно је да је увек у питању нека жеља са ценом која се плаћа личном монетом, жељи која против себе изазива све моралне снаге у субјекту, недостојној жељи. Та нимало лагодна позиција која чини суштину психотерапије таква је да треба направити измену у позицији субјекта између незнања (несвесног) и знања онога што омогућава незнање (механизам пројекције) и у тој игри створене патње. Субјект који пати живи у симптому зато што игнорише темељну истину о себи. Оно што је несимболизовано, што се не сме преточити у речи говори патњом и неретко лудилом. Сетимо се само Ане О. и од ње отцепљене сексуалности, односно поља несвесног које је излазило свуда само не кроз говор. Када се значење симптома интегрише у субјектов симболички поредак њему се одузима *raison d'être*. Зато говор мора да буде једино поље психотерапије и поље у коме, преко говора Другог, субјект може ући у поље истине. То је једини начин да се личности допусти приступ унутра-

шњој слободи. Психотерапија и јесте етика онолико колико води од отуђења ка слободи. О слободи коју психотерапија доноси моћи ће да се говори када се свест о себи изједначи са свешћу једне суштине. Зато психотерапија не би требала да има за циљ укидање симптома или решавање конфликта који стоје иза њих, већ да реши ментални раст, да покрене оно закочено тако што ће га вратити из егзила. Без истраженог значења патње (симптома) тешко је говорити о враћању жељи. Тад се једино може говорити о неизбежном враћању симптома. Зато треба (што више) говорити о психотерапији да би се сам терапеут развластио, како би се дошло до пацијентове слободе.

Могућност да се изложи једна лична историја што се одвија у психотерапији, у којој се откривају озбиљна неслагања човека са самим собом, пружа могућност да се открију и она од себе удаљена знања о самом себи. Колико су та поново враћена знања потпуна или су само делимична и парцијализована зависи од саме примењене терапије, онога што она може да чини на подручју 'психичког'. И у случају добијања парцијализованог знања и у случају разумевања сопствене историје, субјект ће та знања имати као своја, а она ће му омогућити да буде ближи себи. Није спорно, да она истраживања која су усмерена само на елиминацију симптома не могу претендовати на исту количину спознаје о себи, као она која узимају у обзир целокупан развој и где се прошлост приказује кроз феномене трансфера. Не постоји ништа веће и значајније од преношења која ствара аналитичка ситуација, где се обмана прошлости која прогони садашњост може увести у простор из кога је била прогнана и тако свести на што мањи ниво, прављењем разлике између памћења и имагинације. Без таквог увођења проскрибоване и заборављене прошлости тешко је очекивати потпуније знање самог себе. Дакако, овде није реч о тотализацији сопственог живота већ о попуњавању празнина и укидању белине којима је одсутност из себе и присутност за себе чини знатно мање недовршеним.

Психотерапија, пре свега она која узима у обзир *несвесно психичко* (психоанализа), која није могла стећи чак ни своје место у академској психологији у системима са мањим степеном демократичности, кроз тему спознаје и слободе имала је своју друштвену улогу и значајно место у свим друштвеним облицима који су били у вези са владајућом патологијом. Субверзиван однос психоанализе према норми био је видљив већ на њеним почацима у динамици хистерије. Знамо колико је хистерија била

побуна и оспоравање грађанског морала кроз женско тело, како каже Елизабет Рудинеско (Roudinesco, 2005, стр. 19). Од те побуне хистеричних девојака и њихове не мале патње корист су имале све жене. То што се њихова „жртва” није варолизовала у науци о души може бити нешто што је у вези са људском природом која има проблем са сећањем и захвалношћу, али и нешто што би морало нагласити значај простора (психоаналитичке терапије) у којима се њихова слобода, кроз прихватање њихових жеља, рађала, што је било проблематично. Али, то што се данас лако види та субверзивна и еманципаторска улога психоаналитичке спознаје не даје за право да се она сматра завршеном, непотребном или излишном. Када се прати покрет од хистерије преко граничног подручја нарцистичке орбите лако се може видети да су и данас потребни и побуна и психотерапијско-психоаналитичка спознаја. Интелектуална субверзија, коју би психотерапија могла донети, се, изгледа, види као некаква велика опасност против које се треба борити. Најједноставнији начин је нађен у томе да се сама наука о души усмери ка позитивизму а њена пракса ка био-власти.

Сваком ко сагледава промене у науци о души – која се чак тако избегава и да зове – неће изгледати чудно питање: Да ли душа још увек постоји? Пре него што је грчка „психа” (душа, животно начело, чији је носилац тело и који је код човека носилац духа) доспела до „аниме” латинских стоичара (духа) – „душевне болести” су добиле право постојања поред оних телесних, чије постојање није било спорно. Оваква два издвојена подручја, психичког и соматског, болести тела и болести душе, Декартови (Descartes) *res cogitans* и *res extensa* су истовремено наглашавали њихову радикалну различитост, а и пратила их је разлика у теорији једних и других законитости. Наука у свом кретању је настојала, кроз појам „психо-соматски” да душу усиса у сому, како каже Јулија Кристева (Kristeva, 1977, стр. 12). И поред тих настојања душа, као *сѝрукѝура смисла* која представља говорне везе између говорних бића, остајала је огромна загонетка, али не за све науке. Човеково биће, како каже Карл Јасперс, ни издалека није једнозначност, прозирност, јасност, него много пре, сумњивост, многозначност, мрачност (Jaspers, 1978, стр. 725). За данашњу академску психологију склону позитивизму у подручју које апсолутно није погодно за такав приступ, о свему се може више говорити него о неком тајновитом подручју или загонеткама. Постављене хипотезе треба само, на основу података из анкете, увести у математизацију

(квантификацију) и истина о души је већ ту. Антички дуализам душе и тела опстао је и у тзв. психо-соматској формули, кроз коју су се сагледавале многе психичке појаве и болести. На самим почцима савремене психијатрије, рецимо код Филипа Пинела (Philippe Pinel), порекло менталне болести засновано на његовом, у то време, револуционарном ставу да код лудила није реч о безумном већ умном болеснику, *субјекту који не зна за себе*, сагледавале су се на дуалистички начин, физичке и моралне теорије. Лудило постало болешћу могло је да се лечи помоћу адекватне нозографије и прилагођеног лечења. Управо су нозографски модел, модел психичког лечења и теорија субјекта били најчвршће тачке за реализацију психологије као *praxis*, што би она превасходно и морала да буде.

То спајање душе и тела у једну целину, о којој је много више говорила филозофија него што су је реализовали медицина или психологија, данас је претрпела неочекивану промену, што је довело до раздвајања тих двају подручја. Какав је то био ток и колико је он одређивао сам појам излечења најбоље је могло да се види у *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM)*³ и кроз четири његове ревизије, почев од његове прве верзије 1952. па све до последње, пете, из маја 2014. године. Док се у првој верзији задржао синтетички моменат у одређењу узрока поремећаја (несвесна историја субјекта, место у породици и однос са друштвеним окружењем) касније верзије су имале за циљ уклањање дистинктивних карактеристика болести (нозографских ентитета) које је ваљало заменити описом неког стања које се може лечити психофармацима. Не само да су појмови психоза, неуроза, перверзија замењени нејасним појмовима „поремећај”, већ је и

³ Свако прецизно разрађено упутство може пружати својом униформношћу чврст референтни оквир за овако динамично поље какво представљају психичке болести. Лакше сналажење у оваквој класификацији тешко је рећи да прати и боље разумевање патологије. Само када се погледа како *DSM-IV* класификује појединце на пет оса које представљају клиничке поремећаје, поремећаје личности/специфичне поремећаје развоја, физичке поремећаје, интензитет психосоцијалних стресора и највиши ниво способности адаптације (током протекле године) интензитет психосоцијалних стресора не укључује постојање динамских сила које доводе до психичке болести. С обзиром на то да је све усмерено ка моделу *знак-дијагноза-лечење* то су се, као неважни, изоставили сви они узроци који су се позивали на *субјект*, односно све оне несвесне аспекте који га чине. Излечење се тада, уклањајући саму субјективност, тиче само биолошког механизма болести. Нешто је ту, зарад критерија ефикасности и рентабилности, много жртвовано. Немогуће је у жртви не препознати психологију.

сама идеја о болести учињена бесмисленом. Док је лечење које се заснивало на првој верзији укључивало лечење помоћу речи удружено са психофармацима, све наредне верзије су под лечењем подразумевале излечење од *диолошкој механизма болести*. Раздвајање душе и тела било је очигледно као и што је очигледна смањена корисност у разумевању психопатологије.

Увид у теоријску заснованост психотерапијских техника која омогућава разраду њених инструмената сигурно да је у складу са Фројдовим ставом да је психоанализа *prima inter pares* међу свим терапијским захватима. Пре свега зато што полази од *душевној апарата* у коме се закономерно одвијају сви психички процеси, *несвесној, субјекта, човека који није сојсвени јосјодар, јовор дића* (са чим се поистовећује психичка болест) и *јоворне јолује лечења*. Она је то чак и због онога што је био један од најчешће спомињаних аргумената против ње: дуго трајање. То што она траје дуго говори о посвећености патњи и субјекту, која пркоси економској мондијализацији која људе претвара у ствари и стога што причу о кривици, жељи, интимним осећањима и несвесном, које чине срж субјекта, неће да враћа у простор ни принципа ефикасности ни викторијанског морала нити пак да га „унапреди” неурогенетским редукционизмом. За науку је време „лечења” и принцип ефикасности, све дотле док га онај који се лечи прихвата, од секундарног значаја.

Уколико психологија остане без субјекта она ће изгубити саму себе, притом постајући психотехника у којој неће бити места ни за психотерапију. Уместо да психологија следи психоаналитички пут психичког (душевног) апарата који говори о људском психизму с оне стране *ad hoc* психичких садржаја или понашања, она је кренула у правцу затварања присуства било какве субјективности и субјекта, окрећући се томе да психички процеси зависе од организације нервних ћелија. Иронија је да је психологија данас прихватила оно што је пре стотину година, захваљујући Фројдовом генију, одбила, да постоји сличност између топичке организације несвесног и анатомије мозга. Нова наука о духу у којој се ’психичко’ прекопира на нервно, а која долази из најмоћнијих економских средина, чини се да односи победу над аутономијом психичких процеса, што се могло сматрати највећим достигнућем психологије. То што се несвесно није, зато што је немогуће, могло интегрисати у когнитивну или експерименталну концепцију психологије није био разлог да се оно одбаци⁴. Начин на који је психоанализа поставила однос између свесних и несвесних

мисли и данас није никаквим научним доказима оспорен нити је пак другачије одређен и поред свих оспоравања и дисквалификација које немају никакве везе са научном аргументацијом. Динамичко схватање психичких процеса је оно што је психоанализа донела психологији и што ју је разликовало од дескриптивне психологије свести. Без увођења несвесног психичког и разлике свесног и несвесног тешко је замислити како се одвијају психички процеси, а самим тим је и немогуће разумети како се одвија лечење путем речи, где субјект непознате узроке својих проблема освешћује. Континуитет психичких процеса, који је немогуће замислити, колико то год изгледало логично, уколико се не полази од *психичкој апарату*, подразумева одвијање психичких процеса у две фазе а које је одређено неким граничним прелазом на коме се одвија одобравање преласка из једног подручја у друго. У првој фази процес који је несвестан и припада систему „*Несвесној*” (*Нсв*) наилази на 'гранични пункт' где бива тестиран од стране *цензуре*, добијајући одобрење да уђе у другу територију, територију „*Свесној*” (*Св*), или пак забрану да то учини. Пролазећи кратак период „аклиматизације” на новој територији, када се стекну извесни услови, ти процеси који нису одмах постали свесни, али захваљујући томе могу постати свесни, и то лако, као и стећи ново пребивалиште.

Психотерапија у којој, веома грубо речено, 'незнање' треба да постане 'знање' такође мора да полази од „двофазности” психичких процеса. У најкраћем, неку несвесну психичку представу (оно што субјект не зна а што делује на његово понашање) треба превести на други психички локалитет, локалитет знања (свести), нов запис на новом месту. Шта се десило на новом локалитету: да ли је уз нови, други, задржан и првобитни несвесни запис или је дошло до функционалне промене стања које се одиграва на поменутом материјалу и на истом месту? Фројд се ослањао на психоаналитичку праксу и за њега је прва претпоставка (да се једна представа налази на два места у психичком апарату) била „грубља иако згоднија” док је друга (о функционалној промени стања) „вероватнија иако мање пластична” (Freud, 1996, стр. 72).

Промена неке несвесне представе у свесну, да би дошло до знања онога што је направило симптом, не одвија се преко пружања знања о оном што се не зна или неће да зна, нити пружа-

⁴ Само да подсетимо да је *несвесно* било прва и централна тема свих спорења у психологији, што већ само по себи нешто говори и изван „научности”.

њем неког „исправног” знања. Саопштавање одгонетнуте потиснуте предстве неће истога тренутка довести до такве промене у унутрашњем свету пацијента која би се регистровала у његовом понашању. Не само да довођење представе у подручје „свесној” не подразумева елиминацију потискивања, већ је много вероватније да ће доћи до, како Фројд каже, новог одбијања потиснуте представе (Freud, 1996, стр. 73). То практично значи да *истиа ѿредсѿава ѿосѿоји на два месѿа* (у душевном апарату), два различита облика и то као свесно сећање и као несвесно сећање. Аудитивни траг саопштене представе је оно што чини *свесно сећање*, а оно што је доживљено у пређашњем облику је *несвесно сећање*. Овде је потребно обратити пажњу да нити су ове две представе локализоване на различитим местима нити да је оно што је пацијент чуо (саопштење) и доживео идентично. Мада је овде реч о истом конкретном садржају – по психолошкој природи ради се о сасвим различитим стварима. Отуда до стварног укидања потискивања „не долази пре него што се, после превазилажења отпора, свесна представа доведе у везу са несвесним трагом сећања. Успех се постиже тек када се несвесна представа учини свесном” (Freud, 1996, стр. 73).

Постулирајући психичку топографију, односно *гудинску димензију ѿсихичкој*, промене које се дешавају у психичком апарату, без обзира на то што се чини да је реч о *функционалној ѿромени сѿања*, односно промени која се дешава *на истиом месѿу*, присиљавала је Фројда да изађе из оквира чисто психолошког и посматра ту везу психичког апарата са анатомијом. Иако се може претпоставити да такве везе постоје, Фројд је дошао до закључка да је „душевна активност везана за функцију мозга, као ни за један други орган” и да „делови мозга имају различит значај, као и нарочите везе са одређеним телесним и духовним активностима. Пропали су, међутим, сви покушаји локализовања душевних процеса, односно сва настојања да се представе замисле као меморисане у нервним ћелијама и да се утврди пут надражаја кроз нервна влакна. Исту судбину ће доживети и учење које би, рецимо, тежило да анатомско место система свесно (Св), свесне душевне активности, нађе у кори великог мозга, а да несвесне процесе смести у његове субкортикалне делове. Овде тренутно зјапи празнина, коју тренутно није могуће попунити, а то и не спада у задатке психологије. Наша психичка топографија за сада нема никакве везе са анатомијом; она се односи на области душевног апарата, ма где оне у телу биле смештене, а не на анатомске об-

ласти” (Freud, 1996, стр. 72). Постојање *психичкој апарата* у коме се одвијају сви психички процеси које спознајемо преко *субјекта*, значајно је достигнуће психологије.

За критичаре психоанализе ништа није представљало толики изазов као доказати постојање онога што Фројд није могао постићи. То се, пре свега, односило на локализацију душевних процеса који су постулирани у биолошким теоријама и когнитивистичкој психологији. Утврђујући биолошке основе *психичког*, психологија се настојала угурати у праву, природну науку не увиђајући колико је *церебралним психичким* жртвовано *право психичко*. Стварно је Ајзенк (Eysenck), смештањем емоционалности и неуротицизма у лимбички систем, могао имати осећај тријумфа над генијем Фројда који је одустао од локализације. Дајући моћ трансмитерима, попут транспорта допамина и серотонина, над субјектом, нечим спекулативним, психологија се истражујући афективни свет човека утопила у биологију, дајући anteriорном цингуларном кортексу, делу мозга смештеном дубоко ка средишту мозга, централно место. Више није било потребно човека који је био несрећан увести у подручје његове историје да би се тамо нашао разлог његове несреће. Довољно је било нешто чинити на повећању или смањењу активације овог кортекса. На исти начин се, утврђујући биолошке основе самоконтроле негативних емоција, није требало третирати као *психички* квалитет у вези са субјектом. Довољно је само пратити мождану активност у десном вентралном медијалном префронталном кортексу, делу мозга који је одговоран за извршну контролу (Larsen & Buss, 2007, стр. 426).

Схватајући да је ово пут којим психологија сама себе елиминисе са позорнице наука, когнитивизам је, у напору да то спречи, настојао да створи „науку о духу” утемељену на корелацији између менталних и церебралних стања. Узрок, на пример неуротицизма, да не обраћамо пажњу на његову проблематичност, више није толико у биологији лимбичког система, колико у психологији целокупног когнитивног система особе, односно специфичних карактеристика обраде информација. Проблем је што се природа механизма „обраде информација” и преференције (квалитета дражи) може схватати на сасвим различите начине. Када истиче да се садржаји спремају у памћење на начин повезивања са другим, сличним садржајима – тзв. концепт ширеће активације – онда се то може везати за сам субјект. А када се, рецимо, неуротицизам веже за „смањење функционисања имуног

система током стреса” (Larsen & Buss, 2007, стр. 427) онда се улази у биолошки механизам настанка емоција. У суштини, памћење коме је приписана централна улога у процесирању информација, јесте функција која је потпуно утопљена у богату мрежу веза. За психологију и ’психичко’ није ту остављен велики простор, пошто се психичка организација само своди на понашање. Међутим, у данашњој психологији, која се недопустиво ослања на биологију и физиологију, олако пролазе и тако наивни ставови, типа да је мишљење последица излучивања супстанци из мозга. Ретке су критике као она од Жоржа Кангилема (Georges Canguilhem) оних настојања која желе да открију седиште мисли у церебралној творници слика, као што то чине теоретичари тзв. „вештачке” интелигенције, за које постоји аналогија између мозга и рачунара (Roudinesco, 2005, стр. 44).

Те тенденције, које воле да се представљају теоријом, које су „научност” психологије виделе једино у томе што су њени теоријски ентитети требали да имају ону врсту конкретности која позива на замену са неурофизиологијом (Rorty, 1992, стр. 215) усмерене су свим могућим средствима против дубинске психологије и субјективности. Зато што су „ментални процеси” и ентитети, истакнути од психоанализе, све време усмерености психологије на њих били нешто толико проблематично за науку, да су их некада видели као „страх од духова” (Rorty, 1992, стр. 216), они су се мало по мало замењивали ’мерљивијим’ ентитетима. Признање *менџалној* видело се као губитак научног духа, без обзира на то што је тешко замислити било какву психологију у којој то ментално није њен предмет. Но, како било да било, непријатељство, које је изгледало много више као лично него „научно”, које су показивали позитивисти према менталном и психоанализи као теорији, рационализовало се недостатком научности. Становиште које је психологији донело Декартово откриће духа, који је постао предмет „науке о човеку”, укидало се у самој психологији. Будући да субјективност није ни мерљива ни квантијабилна, за њу није могло бити места у психологији. То што се њом потврђује суштина људског искуства било је од секундарног значаја и није дринуло когнитивисте. Као нешто што је много више нека врста експеримента, нешто што је видљиво и невидљиво, попут оног јутарњег призора у Балтимору који Лакану измиче док посматра кроз прозор хотела, слично као када измиче нешто на хоризонту било коме, што је истовремено и свесно и не-

свесно, субјективност је тешко локализовати у мозгу или везати за обраду информација.

Није се тешко сложити са ставом Жоржа Кангилема да психологија која настоји посудити своје моделе од науке, није ништа друго до инструмент моћи, биотехнологија људског понашања која лишава човека његове субјективности и покушава му одузети слободу мишљења (Roudinesco, 2005, стр. 45). Последице тога су много опасније него што се то може чинити на први поглед јер су психологији остала само људска бића без душе. То што се ментално функционисање не може свести на хемијску активност и што се мисао не може схватити без позивања на свесну субјективност, овде је потпуно занемарено. То да нема мисли без церебралне активности и да мозак не производи мисао, као оквир у коме је смештено 'психичко', руши се у корист истраживања (експеримената) којима се показује да се особе са високим резултатом на мерама неуротицизма више присећају негативних речи, чиме се доказује да је то резултат трагова памћења у мозгу. Или, у корист експеримената којима се „доказује” да је самоконтрола негативних емоција (на пример, подстакнута гледањем тужног филма) условљена дефицитом у фронталним подручјима мозга (Larsen & Buss 2007, стр. 426). Стиче се утисак да је у позадини свих ових настојања изједначавање мозга са стројем.

Оваквим позитивистичким кретањем психологије и развојем науке, посебно биологије и неуробиологије, као да се приближавамо смрти душе. Да ли је душа данас још увек потребна када се све више дешифрују тајне неурона, њихових хемијских и електричних вредности? Будући да исте когнитивне схеме једнако добро објашњавају и понашање појединих ћелија и понашање појединца, психотерапија која полази од субјекта и несвесног уступати ће место вештинама које ће људе чинити срећним. Чудно је да се у данашње време депресивизације нарцистичке културе, у којој су сви облици зависности доминантан облик понашања, не виде овакве стратегије среће као ироничан однос према животу и психологији. Психотерапије која се свде на стратегије за суочавање и поправљање емоционалног живота, какве на пример предлажу Ларсен и Призмјић (Larsen & Buss, 2007, стр. 423), тешко да имају право да се зову психотерапијама у оном смислу како смо означили терапију на почетку овог рада.

У таквој ситуација дилема која је данас на сцени: психотерапија или хемијско лечење није више никаква дилема. Не само због доминације фармакологије, већ много више због одустајања

психологије од субјекта – психотерапија губи битку са хемијским лечењем за које се сматра да је ефикасније јер погађа тзв. „церебралне узроке раздирања душе” (Roudinesco, 2005). Уосталом, замењивањем Фројдовога несвесног моделом рачунара и церебралног несвесног, афект је на најбољем путу да нестане. И психологији и психотерапији остаје, под утицајем когнитивних наука, само простор валоризације човека као строја. То што човекова судбина није ограничена на његово биолошко биће, није од великог значаја за истраживања којима се то управо покушава и да докаже. За психологију идеја водиља постаје она тврдња неуробиологије – да су сви психички поремећаји повезани са аномалијом у функционисању нервних ћелија. Потребно је само да постоји одговарајући лек, како душевне болести не би представљале никакав проблем. Битно је да се психологија више не бави жељом, човеком који има жељу, јер се тиме искључује све оно што обликује свачију субјективност: сексуалност, расцеп, лудило, фантазми, страсти, несвесно, објектни односи. Зашто се бавити тим загонетним делом душе? Зашто покушавати одгонетнути оно из чега настају психички сукоби који стварају симптоме? Када се мисао сведе на неурон, а жеља на хемијске излучевине, у том случају не треба ни очекивати да (савремени) неуротички сукоби настају из узрочности произашле из несвесног. Сукоб више не чини нормативно језгро субјективног формирања.

Уместо питања: *Како се лечи патња?*, чини се да је преовладало питање: *Чиме се она лечи?* Опасност од овако постављеног питања није се могла наслутити на самом почетку теоријског помака који се десио у психологији. Одговор и на једно и на друго питање може уследити само након одговора на питање: *Из чега произлазе ментални поремећаји?* Питање психичке болести је прво питање психологије зато што је психичка болест оно што верификује сам психички живот. Психичка болест омогућава да се схвати тзв. нормално функционисање. Или, како је то Фројд рекао, на психологију нормалног примењујемо закључке који потичу првенствено из проучавања патолошких стања (Freud, 1996, стр. 15). Из одговора на ово питања произлазе сва друга питања битна за психологију. Може ли психологија нешто више да говори о души ако је у њој као доминантна струја она коју Ричард Рорти (Richard Rorty) зове „епистемолошким дихевиоризмом” који је створио предрасуду према појмовима „ментални ентитети” и „психички процеси” (Rorty, 1990, стр. 211). У данашњој се психологији и психијатрији убрзава тренд постепеног нестајања оних

виших човекових способности које су дали Декарт (Descartea) и Лок (Locke). Њихово свођење, под утицајем дихевиоризама, на „диспозиције” и на „функционална стања” указују на савремене редуктивне трендове у психологији. „Унутрашњи процеси” – заштитни знак – не само психолошких истраживања, већ и ’психичког’ у целини, као да су прогнани из психологије као непотребни. Све се може објаснити околностима којима је понашање условљено. Околности су оно што омогућава увиђање. Међутим, митологија „стимулус-реакција”, која је заменила митологију „унутрашњег вођења”, сударила се са ограничењем разумевања човекових когнитивних способности. Штавише, ова митологија је прогласила „когнитивне процесе” (мишљење, памћење, сећање...) непотребним. Важно је увидети у ком је правцу ишао такав помак који се најдиректније одразио на лечење психичких болести. У том тренутку он се заснивао на два момента:

- 1) Психологија је своје место видела у емпиријским корелацијама између елемената понашања и вањских околности.
- 2) Значење термина „психичко” (ментално) било је могуће једино у смислу „понашања”⁵.

Чини се да у овом контексту нема ни смисла помињати психотерапију јер се стабилизација понашања и уклањање патње једноставно може постићи психотропима. Уместо неизвесног истраживања значења симптома психотропи су болеснику брзо давали слободу. Велика ефикасност фармакологије у лечењу лудила дала је за право противницима „унутрашњих процеса”, „психичког реалитета” да избришу идеју субјективности из менталне организације. С друге стране, фармакологија је, како каже Елизабет Рудинеско (Elisabeth Roudinesco) затворила субјект у нову отуђеност (лудило) уз тврдњу да га лечи од саме суштине људског стања (Roudinesco, 2005, стр. 18). Што се више обећава елиминација или „крај” психичких патњи узимањем лекова, који увек и само одстрањују симптом, то се не види колико се субјект брзо усмерава на друге канале испољавања својих конфликата који су и довели до патње. Телесни симптоми и телесна лечења, врло често удружена са магијским лечењем, остатак су патње коју психотропи не само да нису елиминисали већ су је

⁵ „Понашање” је скраћеница за функције које се односе на околности и стимулусе чија је последица понашање. То никако не треба схватити у смислу унутрашњег исказивања.

само скренули на други колосек. Несвесно, које се тако појављује кроз тело, пружа снажан отпор праксама које га покушавају истиснути. Они који полазе од ова два момента тешко и да могу схватити шетњу симптома по организму као замену за првобитни конфликт који је остао жив и након психотропа, чак и ако знају да хемијске супстанце не лече ниједну душевну болест. Ретки су случајеви попут Жана Делеа (Jean Delay), главног француског представника биолошке психијатрије, који види лекове (за дух) само као један тренутак у лечењу менталне болести, где је темељно лечење психотерапија (Roudinesco, 2005, стр. 18). Насупрот њему стоји већина, која мисли да симптоми имају органски узрок. То је неизбежан пут да се душа сведе на ствар.

Шта год когнитивистички приступи чинили, сигурно је да неће моћи изместити средиште људске душе, коју чине несвесно, сексуалност и смрт. Дуго ће се још и психологија и психијатрија сретати са субјектом и дуго ће још реч бити једино средство којим ће патња моћи да се излечи. То што ће фармакологија и лекарима опште праксе омогућавати лечење психичких сметњи има своју негативну страну у томе што ће они, као субјекти претпостављеног знања, тешко издећи погубну нарцистичку позицију и за себе и за пацијенте. Сви слични поремећаји, независно од структуре пацијента и структуре болести, лечиће се истим леком. И за обичну стрепњу, тескобу, узнемиреност или депресију даваће се антидепресиви у сврху хитног лечења. Односно, најпре ће бити потребно лечити видљив траг болести, коју ће затим бити потребно избрисати, да би се на крају избегло истраживање узрока, што је психоанализа поставила као основни смисао сваког лечења. Када се пође од тога да је депресија узрокована смањеним деловањем серотонина, онда је и пропитивање значења тог симптома сувишно. Класификација понашања, која ће након одустајања од нозографског модела, под утицајем измена у *DSM*, заузети централно место у психијатрији, свешће психотерапију на *технику дрисања симбијома*. Нема више времена за дугорочно бављење психизмом, слушање није оно што би требали упражњавати они који доживљавају патњу. У сусрет им иду и субјекти који се радије препуштају хемијским супстанцама него да говоре о својим интимним патњама. Моћ лекова за дух тако постаје симптом модерног друштва које код човека настоји да уништи не само жељу за слободом, него и саму идеју да се суочи са њезиним покушајем. Иако је Фројд предвидео да ће напредак фармакологије наметнути границе техници лечења путем речи,

тешко да је могао предвидети да психологија, као наука о души, може свести човека на машину која нити мисли нити осећа.

Сви практичари који немају проблем са својим несвесним тешко могу да прихвате когнитивистичку концепцију духа, у којој су ментално и нервно две стране истог феномена. За динамску психологију, чији је предмет човек у коме станује свест о властитом несвесном, свако свођење менталног функционисања на нервни систем и физичко-хемијске законитости, тешко да, за сада, може бити прихватљиво. Било би, свакако, економичније и лакше када би се људско понашање, уз помоћ неуробиологије, могло објаснити хемијским трансмитерима или путем посматрања рада рачунара као модела церебралног функционисања, уз ослањање на истраживања вештачке интелигенције. У том случају би мучно и дуготрајно откривање значења специфичне историје неког субјекта, од кога полази динамска психологија, тада било непотребно јер је урођена диспозиција сваког психичког стања записана у неуронима. Но, и поред тога она не може да прихвати да у мозгу настаје мисао и да од њега зависи и свесна и несвесна организација. То што се на ирационални свет душе не могу применити мерења, бројке и статистика – неће психологији ништа одузети од „научности”, чак и ако она не задовољава критерије природне науке. Уводити психологију преко *patterna* и мозга као произвођача *cogita* у природну науку, немогуће је без симплификације самог 'психичког'. Онда где је церебрални човек, не може да егзистира човек у коме постоји духовно и имагинарно.

За динамску психологију је важно да буде усмерена на несвесно, ослобођено сваког церебралног субстрата. Треба јасно истаћи да се *несвесно*, од кога психологија мора да полази, психичко, динамско и афективно несвесно, организовано у различитим инстанцама, једино може наћи у психоанализи. Несхватљиво је зашто је бихевиоралним и когнитивним теоријама једино било битно довести у сумњу Фројдово несвесно. Поготово када у психотерапији скоро неизоставно срећемо ону свест која је на неки начин одређена другим местом. То несвесно је само место одвојено од свести, запоседнуто сликама и страстима, кроз које пролази несклад коме психотерапијски рад треба да врати мисао. Да би се то могло постићи нужно је поћи од тога да је сваки субјект историја за себе; она је разлог зашто сваки субјект другачије реагује у идентичним ситуацијама. Такав субјект је слободан и обдарен разумом који се колеба унутар самог себе управо

зато што је он биће које говори. Неурологизација таквог несвесног и психичког апарата у целини, зарад сцијентистичке представе психологије, велика је грешка. Не треба заборавити да је и сам Фројд хтео од психологије да направи природну науку, постављајући извештај број корелација између церебралних структура и психичког апарата. Неурофизиолошки модел жеља, фантазија, функција Ја, није могао да издржи никакву озбиљну анализу. Уосталом, и неки научници, којима психоанализа, када је реч о проучавању, није на првом месту, као што је на пример амерички неуролог Џералд Еделман (Gerald Edelman), добитник Нобелове награде за медицину, мишљења су да несвесно, у фројдовском смислу, остаје појам преко потребан за научно разумевање менталног живота (Roudinesco, 2005, стр. 48).

Развој когнитивних наука је имао за циљ да искорени све теорије о субјективности. А међу њима на првом месту психоанализу чије је несвесно потпуно неспојиво са новом церебралном митологијом (Roudinesco, 2005, стр. 66). Овде смо слободни да сугеришемо да није потребно да психологија засеца ментално како би дошла до неурофизиолошког и да у сваком случају треба задржати фројдовско несвесно, као оно без чега нема разумевања човека. Дисквалификација психоанализе као митолошке, књижевне и шаманске доктрине напад је на простор у коме се постиже слобода човека осуђеног на пакао својих страсти. Поред те шире, друштвене димензије – коју није тешко сагледати ако се пође од тога зашто је она била екскомуницирана тамо где је била тиранија и недемократија – она има и личну димензију, ону којом се психоанализа у свом деловању и среће. Непријатељство према психоанализи, каже Елдеман, произлази не толико из научне расправе, колико из отпора самих научника према свом властитом несвесном (Roudinesco, 2005, стр. 48). Уколико се психологија одрекне несвесног и субјекта, поремећаји у души и психизму могу бити само сведени на еквивалент квара на мотору и тада психотерапија неће бити ни потребна. Изузев можда као инструменат прилагођавања човека утопији среће. Више хуманистички терапијски однос који истичу нове „психотерапије” углавном ће имати у виду човека у положају жртве. За разлику од њих нас терапија занима само онолико колико она ради са психолошким средствима која помажу субјекту да прихвати темељни конститутивни губитак или мањак који га је водио лажном властитом интересу, као и да пређе на Ја које се отвара за друге људе и за свет тако што неће понављати перформативне

обрасце кроз које говори велики Други. На тај начин се код субјекта разоткривање, испитивање или расветљавање истине о самоме себи, које му помаже да изађе из лажи и постане прави аутор својих исказа, не може одвијати кроз протокол чисте науке (избор пацијента, критериј излечења, контролне групе), коју тражи Ханс Ајзенк (Eysenck). Његов наивни став, који је изнео у разговору са Ричардом Евансом (Richard Evans), да све терапије које се данас примењују не могу деловати боље од потпуног одсуства терапије и да су као покрет ненаучне због недостатка таквог доказа (Evans, 1988, стр. 281), не завређује одвећ велику пажњу. Уосталом, од Лакана сазнајемо да је и научник који се бави науком такође субјект (Lacan, 1983, стр. 270). Угурати психологију у математизацију зарад њене научности, пут је да она постане математичка психологија која са душом не би имала ништа заједничко. Можда ће нас, како каже Фројд, будућност поучити да посебним хемијским средствима утичемо на количину енергије и њену расподелу у душевном апарату (Freud, 2006, стр. 486), али данас је сасвим сигурно да без несвесног, сексуалности и трансфера – психотерапија је мртва. То што се у психоанализи чине промене које имају дубину и сталност, од секундарног је значаја уколико психологија није смештена у ону велику разлику *оноја шито субјектj јесте* и онога *шито се испољава као субјектj*. Смањујући ову разлику кроз преображај нагона психоанализа производи, кажу Џозеф Сандлер и Ана Урсула Дрер, стварне промене у пацијентовом менталном функционисању, и ове промене, када је анализа успешна, доводе до прогресије (Sandler & Drehr, 2003, стр. 64).

Свака теорија је увек већ практичка као што је и пракса увек већ теоријска. Ова уверења нису довољна да видимо ко је субјект читавог тог односа јер остају у релацији узајамног деловања. Оно што доиста јесте, оно што омогућава и једно и друго, и теорију у ужем смислу и праксу у ужем смислу, јесте Пракса сама, којој је својствено то да је у себи сачувала, уздигла и *theoria* и *poiesis*. Психотерапија има ту привилегију да само у њој може да се види човек у жељи, кроз жељу и као жеља, а не као stroj, како то чине когнитивне науке. Кроз жељу се види она жива противуречност човека, онај расцепљени субјект коме је, као ономе који говори, у ономе што говори, забрањена жудња (налада). Психологија може, знајући да не зависи од неке логике ума, да тражи само тамо где се она говори између редака, како је говорио Ролан Барт

(Barthes, 1975, стр. 30). Да ли је грех психоанализе у томе што је без ње то немогуће учинити?

-
- ЛИТЕРАТУРА Barthes, R. (1975). *Zadovoljstvo u tekstu*. Niš: Gradina.
- Evans, R. (1988). *Graditelji psihologije*. Beograd: Nolit.
- Fink, B. (2009). *Lakanovski subjekt između jezika i jouissance*. Zagreb: Kruzak.
- Freud, S. (1996). *Metapsihologija*. Beograd: Mond.
- Freud, S. (2006b). *Kompletan uvod u psihoanalizu*. Podgorica: Nova knjiga.
- Jaspers, K. (1978). *Opšta psihopatologija*. Beograd: Prosveta–Savremena administracija.
- Kristeva, J. (1997). *Nove duševne bolesti*. Podgorica: Oktoih.
- Lacan, J. (1983). *Spisi*. Beograd: Prosveta.
- Lacan, J. (1988). *The Ego in Freud's Theory in the Technique of Psychoanalysis*. New York: Norton.
- Lacan, J. (1993). *The Psychoses*. New York: Norton.
- Larsen, R. J. & Buss, D. M. (2007). *Psihologija ličnosti*. Zagreb: Naklada Slap.
- Lear, J. (2005). *Freud*. London: Routledge.
- Rorty, R. (1990). *Filozofija i ogledalo prirode*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Roudinesco, E. (2005). *Psihoanaliza i njezini putovi*. Zagreb: Naklada Slap.
- Sandler, J. & Dreher, A. U. (2003). *Šta psihoanalitičari žele*. Beograd: Paideia.
- Strachey, J. (1979). „Priroda terapijskog učinka u psihoanalizi”. *Psihoterapija* 2, 7–29.
- Thurschwell, P. (2001). *Sigmund Freud*. London: Routledge.

MILORAD V. TODORVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

PLACE OF PSYCHOTHERAPY IN PSYCHOLOGY MOVEMENT
TOWARD COGNITIVISM

Psychology striving to make us more aware of our own nature dominantly, if not exclusively, is realized through psychotherapy. Psychotherapy as a praxis of psychology, which only follows the psychological theory and without it we can hardly call it that, is largely dependent on the prevailing social trends and the dominant form of pathology that can occur in them. That theoretical aspects of many forms of pathology are not completely understood and not give the right to cancel the search for the unconscious forces that determine the subject. Dominant tendencies in contemporary psychology not only do not favor psychotherapy, but are directly aimed against it. At least against that psychotherapy which is based on the split *subject*, the interior space in which the physical and perceptual sensations, moral rules, mood depression and everything else that we call "mental". The great danger that is above psychotherapy activity comes by pharmacology and cognitivism (lat. *Cognitio* - "knowledge") and the intellectual soul. Equating the mind and the brain makes psychotherapy unnecessary in relation to the pharmacology whose power impact becomes decisive on each deviation and every suffering. The fact that in the psychology shortens the long and uncertain path of mental knowledge that does not correspond to the nature of "psychological" seems to be replaced by those efforts which are only concerned with the question of science. The fact that there is no comprehensive theory of emotions that can not be resolved by cognitivism which is opposite to emotional. Rorty's cynicism towards such efforts, which emphasize that the spirit is the same as that stimulate the brain and that the theorem symphonies and excreted in the same way that the spleen is excreted dark juices (Rorty 1990: 54) exhorts the psychology of the fact that instead of being which has a spirit, that is different from the "physical body", "matter", the central nervous system, has been the equalization of the spirit with this case of positivist science study. Consciousness, which turns psychology, becomes infinite, and non spatial, or possession of a non spatial bodies or elements almost disappears. The most controversial consequence of this is that possessing inner life is not

relevant for understanding. Dynamic psychology is targeted by those who want to replace it with chemical treatment, which is more effective than psychotherapy because it affects cerebral causes of strife and suffering. Passion, death, madness, unconsciousness, sexuality, object relations, which shape each subjectivity, in such a psychology will be made redundant, or will be, like previous experiences, translate into the language of the new psychological school. However, the survival of the *unconscious* in psychological theory, *the unique* psychological theory, psychotherapy life will depend on the ability that man, freeing of the self-deception, reach his freedom.

KEY WORDS: (un)needed psychotherapy, cognitivism, pharmacology, subject, unconsciously, sign-diagnosis-treatment.